

Rūta Mažeikienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Menų fakultetas

Šiuolaikinis karnavalas kaip bendruomenės įtraukianti dalyvaujamojo meno forma: *Fluxus festivalio* Kaune atvejis

Straipsnyje analizuojamas šiuolaikinis miesto karnavalas kaip bendruomenės įtraukianti dalyvaujamojo meno praktika. Tyrimo objektu pasirinktas *Fluxus festivalis*, nuo 2018 metų vykstantis Kaune kaip bendruomeninis renginys, inspiruotas *Fluxus* judėjimo idėjų. Tyrimas grindžiamas Michailo Bachtino karnavalo teorija bei dalyvaujamojo meno koncepcijomis (François Matarasso, Claire Bishop). Pasitelkiant atvejo analizę, straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą, ar šiuolaikinis karnavalas gali būti veiksminga dalyvaujamojo meno praktika, skatinanti bendruomenių į(si)traukimą per kolektyvinį kūrybiškumą. Tyrimas atskleidžia, kad *Fluxus festivalis* funkcionuoja kaip kolektyvinės kūrybos praktika, kurioje susilieja žaidybiškumas, kūrybinė laisvė ir socialinė bendrystė. Tokiu būdu šiuolaikinis karnavalas įgyja naujų socialinių funkcijų ir gali tapti veiksmingu įrankiu, skatinančiu bendruomenių kūrybiškumą, įsitraukimą ir dalyvavimą.

Reikšminiai žodžiai: Šiuolaikinis karnavalas, dalyvujamasis menas, kolektyvinė kūryba, bendruomenių įtraukimas, *Fluxus*

Įvadinės pastabos

Karnavalas kaip kultūrinis ir istorinis reiškinys Vakarų kultūroje egzistuoja nuo viduramžių. Per kelis šimtmečius šis kultūrinis fenomenas evoliucionavo į daugybę giminingų koegzistuojančių formų: nuo triukšmingų liaudiškų švenčių kaimo vietovėse iki sofistikuotų teatralizuotų eisenų didžiuosiuose miestuose; nuo ekonominę naudą kuriančių populiariosios kultūros renginių iki nekomercinių bendruomeninių kūrybinių iniciatyvų; nuo gilių kultūros paveldo tradicijas reprezentuojančių festivalių iki naujai besiformuojančių šiuolaikinės kultūros formų. Pastaraisiais dešimtmečiais vis dažniau pastebima, kad karnavalas traktuojamas ne tik kaip masinis populiariosios kultūros ar kultūros paveldo renginys, pritraukiantis vietos gyventojus ir turistus, bet ir kaip bendruomenę telkianti,

kūrybiškumą skatinanti meno forma. Tokiu būdu šiuolaikiniai karnavalai įgauna naujų socialinių funkcijų ir tampa bendruomenių įgalinimo bei kolektyvinio socialinio veiksmo erdvėmis¹.

Karnavalių įvairovė, gausa ir auganti socialinė reikšmė lemia vis intensyvesnį šio reiškinių tyrinėjimą įvairiose disciplinose: etnologijoje, antropologijoje, kultūrologijoje, sociologijoje, istorijoje, teatro ir performanso studijose bei kitose srityse. Permąstant karnavalo socialines ir kultūrinės funkcijas, jis analizuojamas kaip kūrybinė praktika, kurioje persipina estetiški, socialiniai ir politiniai aspektai, susikerta įvairūs galios santykiai, o taip pat – valdžios struktūrų ir bendruomenių interesai². Lietuvoje karnavalas daugiausia tyrinėtas etnologiniu požiūriu, didžiausią dėmesį skiriant tradicinių kalendorinių švenčių, ypač Užgavėnių, kaukėms, persirengėlių vaikštynėms bei šių papročių transformacijoms³. Straipsnyje „Karnavalas Lietuvoje“ etnologas Arūnas Vaicekauskas fragmentiškai aptaria ir šiuolaikinį miesto karnavalą, jį apibūdindamas kaip „naujai sukurtą reiškinį“⁴, kuriam būdingos dvi tendencijos: karnavalas traktuojamas arba kaip kaimo etninių tradicijų reinterpretacija, arba kaip šiuolaikinis pramoginis renginys⁵. Miesto karnavalai taip pat nagrinėti pavieniuose istorikų darbuose: pavyzdžiui, XIX amžiaus Vilniaus karnavalas to laikmečio žiemos švenčių ir pramogų kontekste⁶, o tarpukario Kauno viešieji karnavalai – kaip bohemiškos raiškos forma⁷. Tačiau šiuolaikinių miesto karnavalių tyrimų Lietuvos etnologijoje ar istorijoje praktiškai nėra. Taigi esamuose Lietuvos karnavalo tyrimuose stokojama dėmesio karnavalui kaip daugiasluoksnei sociokultūrinei praktikai, kurioje, viena vertus, atsiskleidžia dalyvių kūrybiškumas, o kita vertus – formuojasi erdvė socialinei bendrystei. Bendruomenės įtraukiantiems ir kūrybiškumą skatinantiems sociokultūriniais bei meniniams projektams vis daugiau dėmesio skiriama laipsniškai gausėjan-

¹ Žr., Croose, 2014.

² Žr., pavyzdžiui, Crichlow, 2012, Croose, 2014.

³ Žr., pavyzdžiui, Vaicekauskas, 2002, Žąsytienė, 2024.

⁴ Vaicekauskas, 2002, 271.

⁵ *Ibid.*, 271–272.

⁶ Matonienė, 2020.

⁷ Jankauskienė, 2024.

čiuose Lietuvos dalyvaujamojo meno tyrimuose⁸. Tačiau ir šiame diskurse karnavalo formatas kol kas lieka detalai neanalizuotas. Taigi, nepaisant esamų etnologinių ir istorinių karnavalo studijų bei dalyvaujamojo meno praktikos tyrimų, šiuolaikinių miesto karnavalų potencialas bendruomenių įtraukimui ir kolektyviniam kūrybiškumui Lietuvoje iki šiol netyrinėtas. Ši spraga pagrindžia tyrimo aktualumą.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti, kaip šiuolaikinis miesto karnavalas gali veikti kaip bendruomenės įtraukianti dalyvaujamojo meno praktika, remiantis *Fluxus festivalio* Kaune atveju.

Fluxus festivalis Kaune nuo 2018 metų organizuojamas kaip kartą per metus vykstantis bendruomeninis renginys, įtraukiantis įvairias Kauno miesto ir Kauno rajono gyventojų grupes į kolektyvinės kūrybos veiksmą, inspiruotą *Fluxus* judėjimo idėjų ir estetikos. Išaugęs iš projekto „Kaunas – Europos kultūros sostinė 2022“ („Kaunas 2022“) bendruomenių programos *Fluxus Labas!*, festivalis, pasak jo organizatorių, siekia skatinti bendruomeniškumą, bendrakūrybą, sinergiją tarp vietos bendruomenių ir profesionalių menininkų⁹. Kertinis festivalio akcentas – naktinis *Fluxus* karnavalas, kurio dalyviai „kviečiami *Fluxus* judėjimo įkvėptais netikėtais būdais, kostiumais, eksperimentuojant bei pasitelkiant kūrybiškumą kopti į Parodos kalną – vieną intensyviausių Kauno gatvių, kuri festivalio naktį būna uždaryta automobilių eismui ir tampa atvira dalyvių saviraiškai“¹⁰. Nepaisant to, kad *Fluxus festivalis* yra sėkmingas tęstinis, kasmet vis daugiau dalyvių įtraukiantis kūrybinis projektas, jis nėra analizuotas nei kaip šiuolaikinis miesto karnavalas, nei kaip dalyvaujamoji, bendruomenės įtraukianti kūrybos forma. Dėl šios priežasties yra svarbu šį renginį išanalizuoti ir įk kontekstinti, t. y. įtraukti į kritinį ir teorinį dalyvaujamojo meno diskursą.

Tyrimas remiasi kokybiniu atvejo analizės metodu, leidžiančiu įsigilinti į festivalio organizavimo principus ir bendruomeninio įsitraukimo bei kūrybiškumo formas. Empiriniai duomenys buvo renkami iš įvairių

⁸ Žr., pavyzdžiui, Michelkevičė, 2009, 2021, Dovydaitytė, 2014, Mažeikienė, 2017.

⁹ <https://kmn.lt/veiklos/fluxus-festivalis>

¹⁰ *Ibid.*

1. *Fluxus festivalis* Kaune 2021 m. rugėjo 11 d. Martyno Plepio nuotrauka. Kauno menininkų namų nuosavybė

šaltinių: „Kaunas 2022“ programinių dokumentų ir lydinčiųjų leidinių, festivalio komunikacijos medžiagos (tinklapis, socialiniai tinklai, pranešimai spaudai), fotografijų, vaizdo įrašų, taip pat – dalyvaujamojo stebėjimo pastarųjų metų (2023 m., 2025 m.) festivaliuose. Surinkti duomenys padėjo rekonstruoti festivalio kūrimo procesus, išsiaiškinti iniciatorių ir organizatorių tikslus ir įvertinti, kiek *Fluxus festivalio* praktika atliepia dalyvaujamojo meno principus. Siekiant įvertinti šiuolaikinio karnavalo potencialą bendruomenių įtraukimui, *Fluxus* karnavalo analizė grindžiama kultūros tyrėjo ir filosofo Michailo Bachtino karnavalo teorija bei dalyvaujamojo meno teorijomis (Claire Bishop, François Matarasso). Straipsnyje keliamas klausimas: ar šiuolaikinis karnavalas gali būti veiksminga dalyvaujamojo meno praktika, skatinanti bendruomenių į(si)traukimą per kolektyvinį kūrybiškumą?

Karnavalas kaip egalitarinė dalyvavimo erdvė

Paradoksalu, tačiau tokį požiūrį į karnalą, kuris susisieja su šiuolaikine meno kaip dalyvaujamosios praktikos samprata, randame būtent anksčiausioje išsamioje karnavalo teorijoje – literatūros kritiko ir kultūros filosofo Michailo Bachtino tyrimuose. Analizuodamas Viduramžių ir Renesanso kultūros formas studijoje *François Rabelais kūryba ir viduramžių bei Renesanso liaudies kultūra*¹¹, Bachtinas suformuoja vieną įtakingiausių karnavalo sampratų, kuri išplečia šio reiškio reikšmę už kultūrinių (liaudies) švenčių ribų ir suteikia jam radikalią socialinę funkciją. Šioje studijoje karnavalas konceptualizuojamas ne tik kaip istorinė kultūros forma, bet ir kaip tam tikras socialinis mechanizmas, pasižymintis specifiniais bruožais ir veikimo principais. Todėl Bachtino teorija suteikia vertingą pagrindą siekiant suprasti, kaip ir kodėl šiuolaikinis karnavalas gali tapti bendruomenę buriančia dalyvaujamosios kūrybos praktika, metančia iššūkį nusistovėjusioms socialinėms struktūroms ir skatinančia bendruomenių įtrauktį.

Bachtinas apibrėžia karnalą ne tiek kaip šventinį reginį ar meninį vyksmą, bet kaip specifinį socialinį reiškinį, kuris panaikina ribas tarp dalyvių ir žiūrovų, laikinai suspenduoja dominuojančią socialinę

¹¹ Бахтин, 1990.

tvarką ir atveria erdvę alternatyvioms socialinėms sąveikoms bei naujų bendruomeninių ryšių formavimuisi. Karnavalo metu, filosofo nuomone, susikuria unikali liminali erdvė, kurioje veikiama pagal specifinius – karnavalinius – dėsnius, leidžiančius, panirti į „karnavalinį gyvenimą“ (rus. „карнавальная жизнь“) ir patirti alternatyvų socialumo modelį. Kaip pažymi Bachtinas: „Iš tiesų, karnavale nėra skirstymo į atlikėjus ir žiūrovus. Karnavale nėra rampos (...). Rampa sunaikintų karnavalą (...). Karnavalas nėra stebimas – jame gyvenama ir juo gyvena visi, nes savo idėja jis yra visaliaudinis. Kol vyksta karnavalas, nėra jokio kito gyvenimo, išskyrus karnavalinį“¹². Karnavalas šioje teorijoje traktuojamas kaip aktyvaus dalyvavimo, o ne pasyvaus stebėjimo erdvė. Erdvė, kurioje tveriasi alternatyvi socialinė tikrovė – „pasaulis, apverstas aukštyn kojomis“ („мир наизнанку“)¹³. Bachtinas pabrėžia, kad karnavalas iš esmės neturėtų būti sietinas nei su religine, nei su estetinė sfera. Nors autorius neneigia religinės šio reiškinio kilmės ir artimumo meninėms formoms, ypač teatriniams reginiams (rus. „художественно-образным формам, именно к театрално-зрелищным“), tačiau akcentuoja, kad karnavalas nepriklauso meno sričiai: savo esme karnavalas yra „pats gyvenimas, tačiau kuriamas ypatingu žaidybiniu būdu“¹⁴.

„Karnavalinis gyvenimas“, pasak Bachtino, ypatingas tuo, kad jo dalyviai turi galimybę laikinai perkonstruoti savo socialinius vaidmenis ir patirti bendrumą, grįstą autentišku žmogišku ryšiu. Šioje alternatyvioje tikrovėje švenčiamas laikinas išsilaisvinimas „iš vyraujančios tiesos ir esamos santvarkos“, laikinas „visų hierarchinių santykių, privilegijų, normų ir draudimų“¹⁵ panaikinimas. Dar daugiau, karnavalo metu formuojasi egalitarinė socialinė atmosfera, kurioje, pasak autoriaus, laikinai išnyksta

¹² Бахтин, 1990, 12. „В самом деле, карнавал не знает разделения на исполнителей и зрителей. Он не знает рамп (...). Рампа разрушила бы карнавал (...). Карнавал не созерцают, – в нем живут, и живут все, потому что по идее своей он всенароден. Пока карнавал совершается, ни для кого нет другой жизни, кроме карнавальной“. (Čia ir toliau visi veikalo citatų vertimai mano, į pagalbą pasitelkiant DeepL ir ChatGPD.)

¹³ *Ibid.*, 15.

¹⁴ *Ibid.*, 12. „В сущности, это – сама жизнь, но оформленная особым игровым образом“.

¹⁵ *Ibid.*, 15. „Карнавал торжествовал как бы временное освобождение от господствующей правды и существующего строя, временную отмену всех иерархических отношений, привилегий, норм и запретов“.

2. *Fluxus festivalis* Kaune 2020 m. rugsėjo 12 d. Martyno Plepio nuorauka. Kauno menininkų namų nuosavybė

susvetimėjimas ir „žmogus tarsi atgimsta naujiems, grynai žmogiškiems santykiams“¹⁶. Taip karnavalas tampa ne tik socialinių ribų ir hierarchijų suspendavimo erdve, bet ir „tapsmo, pokyčių ir atsinaujinimo švente“ (rus. „праздник становления, смен и обновлений“)¹⁷.

Nuo karnavalo prie meno: šiuolaikinės bendruomeniškumo praktikos

Bachtino karnavalo samprata, akcentuojanti kolektyvinį dalyvavimą, ribų tarp dalyvių ir žiūrovų išnykimą, laikiną socialinių hierarchijų suspendavimą bei orientaciją į socialinę kaitą ir atsinaujinimą, gali būti siejama su esminiais dalyvaujamojo meno (angl. „participatory art“) principais. Filosofas karnavalą apibrėžė kaip bendruomeninį reiškinį, kuriame žmonės laikinai išsilaisvina iš įprastų socialinių vaidmenų, tampa lygūs ir patiria autentiškus žmogiškus ryšius. „Karnavalinio gyvenimo“ metu, visų įsitraukusių dėka, pasaulis patiria „atgimimą ir atsinaujinimą“ („возрождение и обновление“)¹⁸. Šiuo požiūriu karnavalas artimas šiuolaikinėms dalyvaujamojo meno praktikoms, traktuojančioms meną kaip įrankį socialiniam pokyčiui, bendruomenių stiprinimui ir įgalinimui. Dalyvaujamojo meno teoretikas ir praktikas François Matarasso pabrėžia, kad dalyvavimas mene įgyja vertę aktyviai įsitraukiant į kolektyvinį kūrybinį procesą, kuris gali skatinti tarpusavio dialogą, stiprinti priklausomybės vietai jausmą ir kurti bendruomeninius ryšius¹⁹.

Iš tiesų, dalyvaujamojo meno praktikos, pasirodžiusios XX amžiaus antroje pusėje ir vis labiau įsitvirtinančios šiuolaikinio meno lauke, akcentuoja bendradarbiavimą, įtrauktį ir kolektyvinę kūrybą. Kaip teigia viena įtakingiausių šio meno teoretikų Claire Bishop, dalyvaujamosios kūrybinės praktikos siekia panaikinti skirtį tarp atlikėjo ir žiūrovų, akcentuoja „ben-

¹⁶ *Ibid.*, 15. „Человек как бы перерождался для новых, чисто человеческих отношений. Отчуждение временно исчезало. Человек возвращался к себе самому и ощущал себя человеком среди людей“.

¹⁷ *Ibid.*, 15. „праздник становления, смен и обновлений“

¹⁸ *Ibid.*, 12. „Карнавал носит вселенский характер, это особое состояние всего мира, его возрождение и обновление, которому все причастны“.

¹⁹ Matarasso, 2019.

dradarbiavimą ir kolektyvinę socialinės patirties dimensiją²⁰. Panašiai kaip karnavalas, kuris, Bachtino manymu, sukuria laikiną, alternatyvią socialinę tvarką, skatinančią egalitarinius ryšius, grįstus autentišku bendravimu, taip ir dalyvaujamasis menas siekia sukurti įtraukias kūrybos erdves, skatinančias visus dalyvius (tiek menininkus, tiek bendruomenes ar atskirus asmenis) ne tik išreikšti save, bet ir tyrinėti naujas socialinių santykių galimybes.

3. *Fluxus festivalis* Kaune 2022 m. rugsėjo 10 d. Gražvydo Jovaišos nuotrauka.
Kauno menininkų namų nuosavybė

Dalyvaujamasis menas apima platų kūrybinių praktikų, paremtų dalyvavimu, bendradarbiavimu tarp menininkų ir dalyvių, kolektyvine kūryba ir bendraautoryste, spektrą. Tokios meninės praktikos dažnai plėtojamos įtraukiant tam tikras visuomenės grupes, o kūrybinis procesas jose

²⁰ Bishop, 2006, 11. „ (...) emphasis is on collaboration, and the collective dimension of social experience“.

vertinamas taip pat, jei ne labiau nei galutinis rezultatas. Šiuo požiūriu dalyvaujamas menas rezonuoja su Bachtino pastebėjimu, kad karnavalas prieštarauja įamžinimui, pabaigai ir rezultatui²¹. Dar daugiau, dalyvaujamas menas yra kur kas labiau orientuotas ne į estetines vertes, o į socialinį dalyvavimą, tarpusavio dialogą bei dalyvių (socialinių grupių ir / ar asmenų) įgalinimą. Kaip pabrėžia Bishop, šio meno tikslas – „sukurti aktyvų subjektą, kuris įgalintas per fizinį ar simbolinį dalyvavimą“²². Panašiai kaip ir bachtiniškas karnavalas, skatinantis tarpasmeninių ir kolektyvinių santykių transformacijas, dalyvaujamas menas siekia perkurti „socialinius ryšius per kolektyvinį prasmės kūrimą“²³.

Studijoje *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts* Matarasso apibendrina, kad dalyvavimas mene gali ne tik žadinti susidomėjimą menu ir sustiprinti pasitikėjimą savo kūrybinėmis galimybėmis, bet ir stiprinti bendruomeninius ryšius bei skatinti įsitraukti į socialinę veiklą²⁴. Toks menas – kaip ir bachtiniškas karnavalas – veikia kaip kolektyvinis kūrybinis procesas, kuris, pasak Matarasso, gali būti „įgalinantis ir transformuojantis“²⁵. Šis transformacinis potencialas kyla iš pagrindinių dalyvaujamojo meno vertybių: prieinamumo didinimo, įtraukties ir tikėjimo, kad kiekvienas asmuo turi teisę dalyvauti kultūros kūrime²⁶.

Nors dalyvaujamojo meno formos yra labai įvairios, tačiau, kaip pastebi Bishop, šio lauko menininkai dažnai inicijuoja gyvus veiksmus / renginius ir bendradarbiauja su neprofesionaliais dalyviais, vertindami juos kaip pagrindinį kūrybos komponentą²⁷. Šių gyvų veiksmų / renginių formatai itin įvairūs: nuo kūrybinių dirbtuvių ar viešų diskusijų iki

²¹ Бахтин, 1990, 15. „Он был враждебен всякому увековечению, завершению и концу“.

²² Bishop, 2006, 12. „to create an active subject, one who will be empowered by the experience of physical or symbolic participation“.

²³ *Ibid.*, „restoration of the social bond through a collective elaboration of meaning“.

²⁴ Matarasso, 1997, 25.

²⁵ Matarasso, 2019, 29. „can be empowering and transformative“.

²⁶ Šioje vietoje verta paminėti, kad dalyvaujamojo meno kūrėjai ir teoretikai dažnai remiasi dar 1948 metais Žmogaus teisių deklaracijos 27 straipsnyje suformuluota nuostata, kad „kiekvienas žmogus turi teisę laisvai dalyvauti visuomenės kultūriniame gyvenime“, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/lithuanian-lietuviskai>

²⁷ Bishop, 2006, 13.

socialinių akcijų, performansų, festivalių. Tarp šių formatų neretai pasi-
telkiamas ir karnavalas, kuris naudojamas kaip priemonė griauti ribas tarp
meninio veiksmo kūrėjų ir žiūrovų, skatinti individualų ir kolektyvinį
kūrybiškumą, stiprinti priklausomybės tam tikrai bendruomenei ir / ar
vietai jausmą.

Dalyvaujamojo meno kontekste karnavalas veikia kaip egalitarinė
kūrybinė erdvė, kurioje griaujami nusistovėję socialiniai vaidmenys bei
ryšiai ir kuriamos naujos socialumo formos. Tokioje erdvėje laikinai sus-
penduojama įprasta socialinė tvarka ir įsivyrėja „karnavališko gyvenimo“
laisvė. Šiuo požiūriu karnavalas gali tapti veiksminga, įtraukia kūrybos
forma, skatinančia gyvą bendruomeninę patirtį, paremtą kolektyvine vaiz-
duote ir kūrybiniu bendradarbiavimu.

Karnavalas kaip bendrakūryba: *Fluxus festivalis* Kaune

Remiantis anksčiau aptarta karnavalo samprata ir dalyvaujamojo meno
principais, šioje straipsnio dalyje analizuojamas *Fluxus festivalis* Kaune
kaip empirinis atvejis, leidžiantis tirti šiuolaikinio karnavalo potencialą
tapti dalyvaujamojo meno praktika, skatinančia bendruomenių į(si)trau-
kimą per kolektyvinį kūrybiškumą.

Fluxus festivalis Kaune pradėtas rengti 2018 metais kaip dalis „Kau-
nas – Europos kultūros sostinė 2022“ („Kaunas 2022“) programos, kurioje
ypatingas dėmesys buvo skiriamas pilietinio įsitraukimo, dalyvavimo kul-
tūroje ir bendruomeniškumo skatinimui. „Kaunas 2022“ programos kū-
rėjai pastebėjo, kad „Kaune trūksta bendruomenės aktyvumo ir tikėjimo,
kad visi individai vienodai svarbūs ir kad kiekvienas gali daryti įtaką“²⁸.
Projekto komanda taip pat pažymėjo, kad Kaune „žemi tolerancijos rodi-
kliai verčia alternatyvias bendruomenes ir grupes jaustis atstumtomis“²⁹.
Todėl vienas svarbiausių „Kaunas 2022“ programos tikslų buvo „įgalinti
skirtingas bendruomenes puoselėti savo kultūrą per bendradarbiavimą,
bendrą kūrybą bei savitarpio pagarbą“³⁰.

²⁸ Vitkienė, 2023, 7.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

4. *Fluxus festivalis* Kaune 2023 m. rugsėjo 8 d. Gražvydo Jovaišos nuotrauka.
Kauno menininkų namų nuosavybė

Šio tikslo įgyvendinimui buvo inicijuota bendruomenių programa *Visi kaip vienas*³¹, skirta „sudaryti galimybių įvairioms bendruomenėms didžiuoti savo kultūra, skatinti bendradarbiavimą, pagarbą vieni kitiems ir bendrakūrybą“³². *Visi kaip vienas* turėjo veikti kaip skėtinė platforma, per įvairias iniciatyvas burianti Kauno ir Kauno rajono gyventojus į kūrybiškas bendruomenes ir skatinanti jų dalyvavimą kultūroje. Šios platformos rėmuose ėmė veikti Kauno miesto bendruomenių aktyvinimui skirta programa *Fluxus Labas!*,³³ kurios kontekste ir buvo pradėtas organizuoti *Fluxus festivalis*. Pasak festivalio organizatorių, šis renginys buvo skirtas švęsti

³¹ <https://kaunas2022.eu/visi-kaip-vienas/>

³² Klimavičiūtė-Minkštimienė, 2023, 22.

³³ *Ibid.*, 23.

bendruomeniškumą ir bendrakūrybą „*Fluxus* judėjimo įkvėptais netikėtais būdais“³⁴. Po „Kaunas 2022“ programos įgyvendinimo festivalio organizavimą perėmę Kauno menininkų namai, savo internetinėje svetainėje renginį apibūdina kaip vietinių (Kauno miesto ir Kauno rajono) gyventojų ir bendruomenių „susibūrimo, saviraiškos bei draugystės šventę“³⁵.

Įkvėptas iš Kauno kilusio *Fluxus* judėjimo pradininko Jurgio Mačiūno (George Maciunas, 1931–1978) kūrybos ir idėjų, *Fluxus festivalis* (kaip ir visa bendruomenių programa *Fluxus Labas!*) rėmėsi esminiais *Fluxus* judėjimo principais, deklaruotais *Fluxus* manifestuose. 1963 metais paskelbtame pirmajame *Fluxmanifeste* (angl. *Fluxmanifesto*) Mačiūnas ragino imtis revoliucingo požiūrio į meną – „apvalyti pasaulį nuo mirusio meno“ ir „skatinti gyvąjį meną, anti-meną, skatinti NE-MENO REALYBĘ, kuri būtų visiškai suprantama visiems žmonėms, ne tik kritikams, diletantams ir profesionalams“³⁶. Vėliau, 1965 metais paskelbtame *Fluxmanifeste Fluxxpokštams* (angl. *Fluxmanifesto on Fluxamusement*)³⁷ menininkas teigė, kad *Fluxus menas-kaip-pokštas* turi būti paprastas, linksmas, neturintis prekinės ar institucinės vertės, visiems prieinamas ir, galiausiai, kuriamas visų³⁸. *Fluxus* propaguojamą meno idėją galima vertinti ne tik kaip karnavališką priešpriešą kultūrinei hierarchijai, rezonuojančią su bachtiniška karnavalo (naikinančio ribą tarp meno ir gyvenimo) samprata, bet ir kaip konceptualų pagrindą dalyvaujamojo meno praktikoms³⁹.

Šiuose manifestuose neigiama meno (ir menininko) autonomijos idėja ir konceptualiai įtvirtinama *fluxsiška* meno kaip žaismingos, demo-

³⁴ <https://kmn.lt/veiklos/fluxus-festivalis>

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Maciunas (1963), „purge the world of dead art“, „promote living art, anti-art, promote NON ART REALITY, to be fully grasped by all peoples, not only critics, dilettantes and professionals“.

³⁷ Maciunas (1965), „art-amusement must be simple, amusing, concerned with insignificances, have no commodity or institutional value. It must be unlimited, obtainable by all and eventually produced by all“.

³⁸ *Ibid.*, „art-amusement must be simple, amusing, concerned with insignificances, have no commodity or institutional value. It must be unlimited, obtainable by all and eventually produced by all“.

³⁹ Reikia pastebėti, kad *Fluxus* judėjimas įvairioje menotyrinėje literatūroje minimas kaip vienas iš dalyvaujamojo meno pirmtakų, ypač dėl *Fluxus* dėmesio procesualumui, publikos įsitraukimui, ribų tarp meno ir gyvenimo naikinimui.

kratiškos, kiekvienam prieinamos kūrybinės praktikos samprata. Pasak *Fluxus Labas!* ir *Fluxus festivalio* organizatorių, Mačiūno aktyviai propaguotas požiūris, kad „visi gali būti kūrėjais“ atspindėjo visose programos veiklose: bendruomenės nariai jose buvo „pagrindiniai kūrėjai“, o „santykių su menininku – bendrakūrėjai“.⁴⁰

Fluxus judėjimo idėjos akivaizdžiai skleidėsi pagrindiniame *Fluxus festivalio* akcente – karnavalinėje eisenoje, kurios organizatoriai kvietė Kauno miesto ir Kauno rajono gyventojus kartu kurti žaismingus *fluxusiskus* karnavalinius kostiumus ir persirengus jais drauge kopti į Kauno Parodos kalną. Dar daugiau, karnavalo dalyviai buvo raginami judėti eisenoje kuo keistesniu ar net absurdiškesniu būdu – einant ant rankų ar atbulomis, šliaužiant grindiniu ar šokinėjant – svarbiausia, kad tai atitiktų žaismingą *Fluxus* dvasią.

Kaip prisimena Ana Kočegarova-Maj, viena iš pagrindinių projekto „Kaunas 2022“ organizatorių, pirminė *Fluxus* karnavalo idėja, išgryninta kolektyvinių dirbtuvių metu, iš pradžių kėlė nemažą skepticizmą: „Tai buvo vienas nedaugelio projektų, kuriuos dariau su skepticizmu (uždarysime gatvę, sujauksime eismą, išieškosime daug jėgų, o ar kas ateis į tokį renginį?), ir vienas nekasdieniškiausių organizacine prasme“⁴¹. Dar didesnis nepasitikėjimas šiuo sumanymu kilo Kauno savivaldybėje. Kaip prisimena politikas Albinas Vilčinskas, kai renginio idėja buvo pristatyta Kauno *Renginių organizavimo miesto viešosiose vietose komisijoje*, komisijos narių veiduose pasirodė „ironija, persipinanti su lengvu šoku“⁴². Vėliau – pristatant renginio formatą mero komandai, pasipylė sutrikimą liudijantys klausimai: „Kur jie lips? Kaip, kaip lips, atbulomis? Ką, jie nesveiki ar ką, negali normaliai lipti? Su kokiomis dar kaukėmis ir kostiumais? Kas čia per renginiai, kiek kainuos? Ar jie supranta, kad tai Parodos gatvė! Važiuojama gatvė!“⁴³ Nepaisant skeptiško požiūrio, leidimas renginiui vis dėlto buvo suteiktas su sąlyga, kad karnavalinė eiseną vyks vėlai vakare, jog eismo sustabdymas vienoje pagrindinių Kauno gatvių sukeltų kuo mažiau trikdžių.

⁴⁰ Klimavičiūtė-Minkštienė, 2023, 25.

⁴¹ Kočegarova-Maj, 2023, 92.

⁴² *Ibid.*, 93.

⁴³ *Ibid.*

Pirmoji *Fluxus festivalio* eiseną, įvykusi 2018 metais, pranoko organizatorių lūkesčius. Keli šimtai dalyvių – šeimos su vaikais, vietos bendruomenių grupės (pvz., atskirų Kauno mikrorajonų ar įmonių, organizacijų, ugdymo įstaigų), menininkai, studentai, pavieniai miestiečiai – susirinko Parodos kalno papėdėje, Jurgio Mačiūno aikštėje⁴⁴, esančioje priešais Mačiūno vaikystės namus (Parodos g. 1, Kaunas). Pasipuošę originaliais, pačių sukurtais kostiumais (vieni jų buvo pagaminti individualiai, kiti sukurti kolektyvinių dirbtuvių su menininkais metu) eisenos dalyviai paverstė kopimą į Parodos kalną ne tik žaismingu performatyviu karnavaliu vyksmu, bet ir simboliu gestu, transformuojančiu įprastą miesto aplinką į gyvą, kūrybišką, bendruomenišką erdvę. Kaip prisimena renginio dalyvis Augustinas, festivalis suteikė „vienybės jausmą“ („juk mes be tokių ir skirtingų“), sustiprino pojūtį, kad „šis miestas yra mano ir man“⁴⁵. Šis ir panašūs viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose) nuskambėję eisenos dalyvių pasisakymai leidžia manyti, kad *Fluxus festivalis* veikė kaip dalyvaujamojo meno praktika, stiprinanti socialinius ryšius ir skatinanti bendruomeniškumą.

Nuo pirmojo renginio 2018 metais *Fluxus festivalio* karnavalas iš santykinai nedidelės, kelis šimtus dalyvių subūrusios iniciatyvos išaugo į reikšmingą kasmetinį miesto renginį, kur 2024 metais dalyvavo apie 10 000 žmonių. Analizuojant karnavalo organizavimo ir veikimo principus ryškėja, kad karnavalo formatas tapo tinkamu ir veiksmingu „kultūriniu instrumentu“ (kaip jį taikliai įvardijo vienas iš šio karnavalo idėjos autorių – „Kaunas 2022“ komandos narys Rytis Zemkauskas⁴⁶), skatinančiu dalyvių įsitraukimą ir kolektyvinę kūrybą.

Analizuojant *Fluxus festivalius*, išryškėja pasikartojanti renginio organizacinė struktūra, laipsniškai tapusi atpažįstamu šio karnavalo formatu. Kiekvienais metais renginio organizatoriai iš anksto paskelbia festivalio

⁴⁴ Reikia pažymėti, kad 2017 metais įrengta Jurgio Mačiūno aikštė taip pat absoliučiai atitinka *Fluxus* dvasią: ji įkurta trišalėje sankryžoje, jungiančioje K. Donelaičio g., Vytauto prospektą ir Parodos gatvę; todėl į ją neįmanoma patekti, nepažeidus eismo taisyklių. Idėjos autorius – menininkas Naglis Rytis Baltušnikas.

⁴⁵ Klimavičiūtė-Minkštimienė, 2023, 56.

⁴⁶ Žurnalistas R. Zemkauskas: „Kultūra prasideda šeimoje, kultūra prasideda kieme“, 2022.

5. *Fluxus festivalis* Kaune 2024 m. rugsėjo 21 d. Lino Žemgilio nuotrauka. Kauno merininkų namų nuosavybė

temą (pvz., 2023 m. tema – „Vaikystė“, 2025 m. – „Išlaisvink vidinį žvėrį“), kviesdami pavienius miestiečius ir bendruomenes kurti – individualiai ar kolektyviai, bendradarbiaujant su menininkais – pagal tą temą karnavalo kaukes, kostiumus, eisenai reikalingas judėjimo priemones ar instaliacijas, taip pat – apgalvoti temai tinkamus judėjimo būdus. Tokiu būdu festivalis įgauna rituališkumo elementų: nors tema ir ją atliepiančios išraiškos priemonės kasmet kinta, tačiau išlieka esminiai veikimo principai, skatinantys kūrybišką dalyvių įsitraukimą.

Bendruomenių kūrybiškumas šiame festivalyje pirmiausia reiškiasi kuriant karnavalo kostiumus, kaukes, įvairią butaforiją ir judėjimo priemones. Analizuojant vizualinę festivalio medžiagą matosi, kad karnavalų dalyviai, naudodami tiek kasdienius, tiek perdirbtus objektus, eksperimentuodami su medžiagomis, spalvomis ir materijomis sukūrė daugybę žaismingų, *Fluxus* idėjas ir metinę karnavalo temą atliepiančių kostiumų. Per festivalio gyvavimo metus į Parodos kalną kilo ne tik neįprastų formų objektai (pvz., milžiniškos siurrealistinio stiliaus galvos, kosminiai grybai, gigantiški kopūstai), bet ir atpažįstami personažai (pvz., Betmenas, Sniego žmogus, Sizifas), stilizuoti įvairių profesijų atstovai (pvz., žonglieriai, gydytojai, gaisrininkai, kulinariai), atgiję keisti daiktai (pvz., vaikščiojantys paveikslai, žmonės-televizoriai, šviečiantys skėčiai ar gėlių vazonai) bei įvairios abstrakčios karnavališkos figūros.

Svarbiu meninės raiškos dėmeniu šiame karnavale tampa eisenos dalyvių judėjimo maniera. Organizatorių skatinami ieškoti tokių judėjimo formų, kurios, viena vertus, atlieptų *Fluxus* dvasią, kita vertus – karnavalo temą, eisenos dalyviai kasmet pademonstruoja kūrybinį išradingumą ir improvizacinius gebėjimus. Pavyzdžiui, 2025 m., organizatorių paraginti „Išlaisvinti savo vidinį žvėrį“, eisenos dalyviai rinkosi savitą „žvėrišką“ charakterį atskleidžiančius judėjimo būdus: vieni šokčiojo, kiti šliaužė, tretė tipeno ar judėjo įsivaizduojamo „žvėriško“ šokio ritmu. Festivalių dokumentinė medžiaga liudija, kad eisenų dalyviai ne tik bėgo, šliaužė, kopė šokdami linijinius šokius ar šokius užmerktomis akimis, bet ir keliavo atbulomis, judėjo ant kojūkų, riedėjo į Parodos kalną traukiami savo komandos kolegų, gulėdami ant operacinių stalų, šviečiančiuose prekybos centrų vežimėliuose, minkštai paklotose lovose ar uždaryti stilizuotuose narvuose.

Neatsiejama *Fluxus festivalio* dalis yra profesionalių menininkų įsitraukimas, sustiprinantis šio karnavalo kaip dalyvaujamojo meno dimensiją. Nors į renginio organizacinį procesą kasmet aktyviai įsitraukia įvairių sričių menininkai (pavyzdžiui, renginio režisieriai Tomas Erbrėderis (2023 m.) ar Linas Jurkštas (2024 m., 2025 m.), garso menininkai Simonas Nekrošius (2021 m.) ar Gabrielius Zapalskis (2024 m.), dailininkas Lukas Dovydenas (2025 m.)), tačiau festivalio kontekste yra svarbi ne tiek jų kaip profesionalių menininkų kūryba, kiek gebėjimas įsijungti į bendrakūrybą ar facilituoti kolektyvinius kūrybinius procesus (kaukių ir kostiumų dirbtuves, performatyvią eiseną, bendruomenių pasirodymus). Galima teigti, kad pasirengimas karnavalui veikia kaip kūrybinė laboratorija, kurioje pavieniai miestiečiai ar atskiros bendruomenės (pvz., mokiniai, bendradarbiai, tam tikrų Kauno mikrorajonų ar rajonų bendruomenių nariai, kūrybiniai kolektyvai ir pan.) bendradarbiaudami su profesionaliais menininkais tampa kolektyvinio vyksmo bendrakūrėjais. Tokiu būdu *Fluxus festivalio* karnavalas veikia kaip veiksminga dalyvaujamojo meno praktika, ne tik burianti vietos bendruomenes ir skatinanti kolektyvinį kūrybiškumą, bet ir laikinai transformuojanti miesto erdves į kūrybinės laisvės ir bendrystės sceną.

Baigiamosios pastabos

Fluxus festivalis daugeliu aspektų įkūnija tai, ką Bachtinas apibrėžia kaip „karnavalinį gyvenimą“: laikiną socialinių hierarchijų ir nustatytos tvarkos suspendavimą; erdvę, kurioje ištirpsta ribos tarp atlikėjų ir žiūrovų, o visi dalyviai tampa transformuojančio vyksmo kūrėjais. Kaip prisimena renginio dalyvė Gertrūda: „vos tik pajudėjus į viršų atrodė, kad pasaulis trumpam sustojo, o vienybė ir noras kopti – keistis – tiesiog sklandė ore“⁴⁷. Šie žodžiai atspindi unikalų karnavalo momentą, kai dalyvavimas ir bendruomeniškumas sukuria ypatingą kolektyvinę patirtį. Karnavalo metu viena centrinių Kauno gatvių – paprastai intensyvaus ir griežtai reguliuojamo eismo vieta – transformuojama į laisvės ir žaismės kupiną egalitarinę

⁴⁷ „*Fluxus* festivalyje“ – nuo grojančių kibirais iki kosminių žonglierių (2021).

pėsčiųjų zoną. Kasmet pasikartojanti, bet vis naujai interpretuojama renginio struktūra kuria miesto karnavalo tradiciją, kuri (bent jau kol kas) ne tiek institucionalizuoja, kiek ritualizuoja bendruomenės kūrybiškumą ir susitelkimą.

Karnavalo organizavimo ir įgyvendinimo principai glaudžiai siejasi su esminėmis dalyvaujamojo meno idėjomis: kolektyvine kūryba, įtrauktimi, įgalinimu. Kaip rodo dalyvaujamojo meno teoretikų, tokių kaip Matarasso, Bishop įžvalgos, dalyvavimas mene gali būti radikaliai transformuojantis, keičiantis ne tik nusistovėjusį požiūrį į meną, bet ir santykius tarp žmonių, bendruomenių ir viešųjų erdvių. Šiuo požiūriu *Fluxus festivalio* karnavalas ne tik kuria naują estetinę patirtį, bet ir (per)formuoja socialinius ryšius. Kasmet vis didesnę dalyvių skaičių sutraukianti karnavalinė eisena rodo, kad šiuolaikinis karnavalas gali veikti ne tik kaip pramoga, bet ir kaip dalyvaujamojo meno praktika, kurios metu per dalyvavimą ir kūrybiškumą stiprinamas bendruomeniškumas ir kuriamos alternatyvios viešosios erdvės patyrimo formos.

Nors šiame tyrime *Fluxus festivalis* buvo analizuojamas pasitelkus humanitariniams mokslams būdingą metodiką, vis dėlto, atsižvelgiant į dalyvaujamojo meno prigimtį ir specifišką, ateityje vertėtų šią prieigą papildyti sociologiniais metodais, pavyzdžiui, dalyvių interviu ir apklausomis. Tokia kombinuota metodologija leistų giliau atskleisti socialinį *Fluxus festivalio* poveikį, o tuo pačiu ir karnavalo formos potencialą skatinti bendruomenių įsitraukimą ir kūrybiškumą. Šiuo požiūriu tyrimas dar galėtų būti tęsiamas⁴⁸.

⁴⁸ Straipsnis parengtas pagal mokslinį pranešimą „Contemporary Carnival as Community Building Practice: A Case of the Fluxus Festival in Kaunas“, skaitytą Tarptautinės teatro tyrimų federacijos (*IFTR/FIRT*) metinėje konferencijoje „Performing Carnival: Ekstasis | Subversion | Metamorphosis“, vykusioje 2025 m. birželio 9–13 d. Kelne, Vokietijoje. Dalyvavimą konferencijoje finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Literatūra ir šaltiniai

- Bishop Claire, *Participation*, London: Whitechapel Gallery and Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
- Crichlow Michaeline (ed.), *Carnival Art, Culture and Politics: Performing Life*, London: Routledge, 2012.
- Croose Jonathan Freeman, *The Practices of Carnival: Community, Culture and Place*, PhD diss., University of Exeter, 2014. <https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10871/15833>.
- Dovydaitytė Linara, Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto „Šančiai – draugiška zona“ atvejais, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2014, Nr. 74, p. 125–141.
- „Fluxus festivalyje“ – nuo grojančių kibirais iki kosminių žonglierių, lrt.lt, 2021 09 13, <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1494572/fluxus-festivalyje-nuo-grojanciu-kibirais-iki-kosminiuzonglieriu>.
- Jankauskienė Jovita, Viešasis karnavalas – Laikinosios sostinės kūrėjų bohemos išraiška, *Kultūros barai*, 2024, p. 89–93.
- Klimavičiūtė-Minkštimienė Greta ir kt. (sud.), *Bendruomenių programos metodologija*, Kaunas: Kaunas 2022, 2023.
- Kočegarova-Maj Ana (sud.), *Liudininkų parodymai*, Kaunas: Kaunas 2022, 2023.
- Maciunas George, *Fluxmanifesto on Fluxamusement*, 1965. <https://fluxusfoundation.com/about/cv/fluxmanifesto-manifesto-ii/fluxmanifesto-on-fluxamusement-1965/>.
- Maciunas George, *Fluxus Manifesto*, 1963, <https://fluxusfoundation.com/about/cv/fluxmanifesto-manifesto-ii/>.
- Matarasso François, *A Restless Art: How Participation Won, and Why it Matters*, London: Calouste Gulbenkian Foundation, 2019.
- Matarasso François, *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*, Stroud: Comedia, 1997.
- Matonienė Liuda, Žiemos šventės ir pramogos Vilniuje XIX amžiuje, *Būdas*, 2020, Nr. 1 (190), p. 40–48.
- Mažeikienė Rūta, Kolektyviniai naratyvai: bendruomenę įtraukiančio teatro kūrybinės praktikos, *Meno istorija ir kritika / Art History & Criticism*, 2017, t. 11, p. 34–45.
- Michelkevičė Lina, *Būti dalimi: dalyvavimas ir bendradarbiavimas Lietuvos šiuolaikiniame mene*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2021.
- Michelkevičė Lina, Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, Nr. 52, p. 255–266.
- Vaicekuskas Arūnas, Karnavalas Lietuvoje, *Darbai ir dienos*, 2002, t. 31, p. 263–276.

Vitkienė Virginija, Iš laikinosios į šiuolaikinę, arba ko siekėme Europos kultūros sostinės projektu nuo iniciatyvos pradžios, *Kaunas – Europos kultūros sostinė 2022: Tyrimo išvada*, Kaunas: Kaunas 2022, 2023, p. 2–14.

Žąsytienė Irma, Užgavėnės Grūšlaukės kaime XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje, *Res Humanitariae*, 2024, Vol. 32, Issue 1, p. 63–88.

Žurnalistas R. Zemkauskas: „Kultūra prasideda šeimoje, kultūra prasideda kieme“, *Bernardinai.lt*, 2022 09 17, <https://www.bernardinai.lt/zurnalistas-r-zemkauskas-kultura-prasideda-seimoje-kultura-prasideda-kieme/>.

Бахтин Михаил, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Искусство, 1990.

Rūta Mažeikienė

Contemporary Carnival as a Community Engaging Participatory Art Form: the Case of the Fluxus Festival in Kaunas

Summary

This article explores the contemporary urban carnival as a participatory art practice that engages local communities. The object of analysis is the Fluxus Festival carnival, held annually in Kaunas since 2018 as a community-based event inspired by the ideas and aesthetics of the Fluxus movement. The research is grounded in Mikhail Bakhtin's theory of carnival as well as in key concepts of participatory art developed by François Matarasso and Claire Bishop. Using a qualitative case study approach, the article investigates whether the contemporary carnival can serve as an effective form of participatory art that fosters community involvement through collective creativity. The findings reveal that the Fluxus Festival carnival operates as a practice of collective artistic expression, in which playfulness, creative freedom, and social interaction intertwine – thus endowing the contemporary carnival with new social functions and highlighting its potential as a meaningful, community-engaging form of participatory art.

Keywords: contemporary carnival, participatory art, collective creativity, community engagement, Fluxus